

Bolgár Dániel

Zsidók a szeren

A zsidó testi kudarc a századfordulás Magyarországon¹

A modern világban majdnem mindenki folyton azt hajtogatja, hogy minden ember egyenlőnek született, mégis szakadatlanul nagymértékű egyenlőtlenségek termelődnek olyan csoportok között, amelyeket nem választunk magunknak vagy kivívjuk a csoporttagságunkat, hanem beleszületünk. Ezt a súlyos ellentmondást a modernitásban a politizálók újból és újból megkísérlik megszüntetni, a társadalomtudósok pedig igyekeznek megmagyarázni. Az ilyen egyenlőtlenségek közül talán a zsidók és nem zsidók közöttiek a legmeglepőbbek: egy kicsiny és lenézett kisebbség tetemes előnyökre tett szert, szép sikereket ért el.

A modern zsidó–nem zsidó egyenlőtlenségek szerkezetét azonban ne úgy képzeljük el, hogy a zsidók minden téren leelőzték a többieket, hanem bizonyos területeken ők, másokon a nem zsidók kerültek főrba. A helyzetet úgy foglalhatjuk össze, hogy azokban a versengésekben, amelyekben az intellektusnak jut nagyobb szerep, a zsidók előnybe kerültek. Kudarcot vallottak viszont azokban, amelyekben az erő, önuralom, megbízhatóság, becsületesség játszik főszerepet, vagyis a testi és testtel asszociált versengésekben.

A társadalomtudományokban szép tradíciója van ezen egyenlőtlenségek tárgyalásának. Az elméleteknek közös vonása, hogy a zsidó előnyöket kivétel nélkül mindig egy érdemelvű idillbe ágyazva értelmezik, a zsidó sikereket habozás (és empirikus igazolás) nélkül teljesítménykülönbségekre vezetik vissza. Ezzel szemben a zsidó kudarcokról azt feltételezi a szakirodalom, ha egyáltalán tárgyalja, hogy azok a teljesítmények diszkriminatív, – bibliai kifejezéssel² – személyválogató elbírálása, tehát előítélet irányította észlelés, részrehajlás miatt keletkeztek, vagy amiatt is.

Tegyük fel, hogy a zsidó előnyök kizárólag érdemek közti különbségekből eredtek, a hátrányok viszont tisztán elfogultságból! Hihető-e, hogy a zsidó sikerek egészen más elv szerint alakultak ki, mint a kudarcok? Elképzelhető-e, hogy egy meritokratikus mennyországban zajlottak azok a versengések, amelyekben a zsidók elől végeztek, míg azok, amelyekben lemaradtak, a személyválogatás poklában? Hogy mennyire zavarbaejtő lenne így elgondolni a zsidó–keresztény

¹ A gondolatmenet teljesebb kifejtésére lásd Bolgár 2018a.

² Például 5 Móz 1,17; 5 Móz 10,17; ApCsel 10,34.

egyenlőtlenségek termelődését, az rögtön kiviláglik, ha megfogalmazzuk, mit állít ez a felfogás a nem zsidók érvényesüléséről: amíg a keresztények sikerei igazságtalanok voltak, addig kudarcaikat kiérdemelték. Azonban nemcsak – mondjuk így – sportszerűtlen feltevésről van szó, hanem valószerűtlenről is. Gondoljunk bele! Hogyan lenne elképzelhető, hogy ugyanaz a társadalom, amely kiutálta a zsidókat a közhivatalokból, direkt kiszűrt velük a tornaórán, elfogultságát feledve rohant nyavalyait zsidó orvosokkal gyógyíttatni. Vagy a másik irányból közelítve: miképp lenne elképzelhető, hogy amíg az állítólagos zsidó szorgosságot a közeg tárgyilagosan elismerte például az érettségi bizonyítványok kiállításakor, nem volt képes ugyanerre, amikor a tábornoki kinevezéseket osztogatták? Ha egy társadalom tagjai reggel elfogultak voltak, akkor este is azok voltak. Ha egyes versengésekben hagyták érvényesülni a jobbat, akkor másokban is képesek lettek volna erre.

Ha belátjuk, hogy a differenciák mindkét típusa ugyanabban a társadalomban termelődött, akkor meg kell engednünk, hogy a zsidó kudarckok is lehettek kiérdemelték, ahogy – és ezzel a lehetőséggel nem számolt eddig senki – a zsidó sikerek is lehettek személyválogató ítélkezés következményei. Ebből kiindulva két logikailag tisztázott hipotézis adódik. Az első, morálisan rendkívül kellemetlen feltevés az, hogy a zsidó–keresztény egyenlőtlenségek – az előnyök és hátrányok is – érdemelvűen (is) keletkeztek: a zsidók a szellemi vetélkedésekben jobban, a többiben rosszabbul szerepeltek a nem zsidóknál. Tehát, nyersen fogalmazva, a zsidók – ahogy az eddigi elméletalkotók gondolták – okosabbak (és ezzel asszociáltan találékonyabbak, ravaszabbak) *voltak*, ugyanakkor gyengébbek (és ezzel asszociáltan megbízhatatlanabbak, fegyelmezetlenebbek, gyávábbak) is. A második hipotézis, amit igazolni igyekszem, az, hogy az egyenlőtlenségeket – az előnyöket és hátrányokat is – a produkciók részrehajló elbírálása (is) eredményezte, tehát az, hogy a zsidókat okosabbnak, de gyengébbnek *képzelték el*. A zsidó karakterről folyó diskurzus³ irányította tehát a javak elosztását olyan módon, hogy a zsidó test teljesítményét rendre alul-, a zsidó szellemét felülbecsülték.⁴

Hogyan deríthetnénk ki, melyik megokolás érvényes, illetve melyik mennyire érvényes? Kiindulásom egyszerű: egy egyenlőtlenséget végtelen sok tényező magyarázhat, de közvetlenül mindössze kettő. Egyrészt teljesítménykülönbség, másrészt imaginárius teljesítménykülönbség, azaz elfogult ítélkezés. Ebből az következik, hogy ha nem csak az egyenlőtlenségeket tudjuk mérni, hanem azt is, mekkora teljesítménykülönbség állt ezek hátterében, akkor meg fogjuk tudni mondani, mekkora részéért felelt a zsidó sikernek és kudarcknak a fantáziálás

³ A „testileg alsóbb-, szellemileg felsőbbrendű zsidó” sztereotípiájának létezésére és elterjedtségére lásd Bolgár 2018b.

⁴ Az eddigiekre lásd Bolgár 2014: 131–214. és Bolgár 2016a.

a zsidó karakterről. Azt a részt, amit a teljesítmények eltérése nem indokol, csakis a zsidó agy túl- és a zsidó test alulműködésébe vetett hit termelhette.

A magam részéről a zsidó vallású és keresztény középiskolások bizonyítványai közti különbség megfajtására vállalkoztam a modern Magyarországon a holokausztot megelőző ötven-hatvan évre vonatkozóan. Ezúttal pedig azt szeretném kideríteni, vajon miért szenvedtek olyan súlyos vereséget a tornaórai versengésben a zsidók.

Képzeljünk el egy tornatermi szituációt: a tanár osztályoz, és a végén a keresztények jobb jegyeket kapnak a zsidóknál. Bizonyára azért, mert ügyesebbek, erősebbek, fürgébbek, míg a zsidók csak lógnak a szeren. Van azonban egy másik lehetőség is. Úgy is kialakulhat a keresztények előnye, hogy a tornatanár előre elképzeli a zsidókról, hogy lógni fognak a szeren, és ez a várakozása megzavarja észlelését, vagyis a gyakorlatok elbírálásakor nyamvadtabbnak, lassúbbnak és ügyefogyottabbnak látja a zsidó testet és mozgását annál, mint amilyen igazából, és ezért az ő mozdulataikat rosszabb osztályzattal honorálja, mint megérdemelnék, a keresztényeket pedig jobbal. A kérdés az, hogy a modern Magyarország középiskoláinak tornatermeiben az ilyen helyzetekben a két lehetséges közül jellemzően melyik forgatókönyv szerint zajlott az értékelés. A feltevésem az, hogy a zsidók nem voltak annyival rosszabb tornászok a keresztényeknél, mint amennyivel rosszabbak voltak a jegyeik.

Ezzel a témával korábban egyedül Karády Viktor foglalkozott, és azt találta, hogy a 19. század közepétől a holokausztig Magyarországon a zsidó tanulók időben változó mértékű, de mindig több tizedjegyre rúgó lemaradásban voltak a keresztényekhez képest a tornaosztályzataikat tekintve. Karády feltételezése az, hogy ezt a hátrányt a dualista korszakban az okozta, hogy a zsidók gyengébb tornászok voltak: az eltérő mentalitásnak, a zsidó intellektualizmusnak, illetve a magyar katonai virtusnak köszönhetően a zsidók kisebb energiát fektettek a tornaórai érvényesülésbe. 1920 után azonban számos leszerelt katona került tornatanári állásba, és a megnövekedett Horthy-kori hátrányt Karády már az ő antiszemitizmusukra vezeti vissza, tehát antiszemita elfogultságra.⁵

Vajon helytálló-e ez az elgondolás? Ennek feltárásához arra van szükség, hogy ne csak az egyenlőtlenségeket tudjuk mérni, tehát a tornaosztályzatokat (amelyek könnyen hozzáférhetőek), hanem a teljesítményeket is a maguk pőre valójában, értelmetlenül. És erre egyedülállóan jók a kilátásaink, hiszen a nem pontozásos sportágak épp azért vonzanak sok-sok millió embert, mert tervezhetően

⁵ Újabbán Karády 2003; Karády 2004: 87–88; Karády 2012: 18–174; Karády 2014: 62; Karády 2016: 202–205.

megvalósítják a meritokratikus ideált: nem az nyer, akit a zsűri vagy a játékvezető jobbnak ítél, hanem aki először szakítja át a célszalagot, többször juttatja a labdát a hálóba.⁶

Milyen forrásból tájékozódhatunk a középiskolások testi teljesítményéről? Az 1886/1887. és az 1915/1916. tanév között a középiskolai értesítőekben elszórva úgynevezett erőmérési táblázatokat találunk. Az év eleji és év végi erőfelvételek szokása német mintára⁷ a Nemzeti Torna Egylet tornatanítóképző tanfolyama révén terjedhetett el az országban,⁸ és a trianoni országhatáron tizenkilenc középiskola feldolgozásra alkalmas formában publikálta is ezeket a nagygymnasztá osztályokra vonatkozóan,⁹ kisgymnasztá osztályokra vonatkozóan pedig négy.¹⁰ Az erőmérési táblák rögzítik, hogy az egyes diákok hány húzódzkodást, tolodást és sarkazást voltak képesek elvégezni, amit az úgynevezett erőpontértékben súlyozva összesítettek. Az erőpontok tehát úgy adják meg az egyes diákok teljesítményét, hogy azon a tanár pontozói hatalma nem hagyhatta rajta a nyomát, így esetleges előítéletessége, a 'puhány zsidó'-sztereotípa nem is torzíthatta el a versengés kimenetelét.

A diákok persze csalhattak, amikor bediktálták az eredményeiket, de nincs arról tudomásunk, hogy a zsidók a keresztényeknél nagyobb gazemberek lettek volna, vagy fordítva. Az erőpontérték, mint a neve is mutatja, persze nem a sportképességek teljességét kívánta felmérni, hanem csak az erőállapotot. Ám egyrészt jobb forrás nem áll rendelkezésünkre. Másrészt nincs olyan tudásunk, sem sztereotípa a fejünkben, hogy a zsidó test ügyessége más szintű lett volna, mint az ereje. A sztereotíp zsidó éppoly csetlő-botló, mint amilyen puhány.

Adatbázisomban az összes, közel 11 400 felmérésről fennmaradt adatot rögzítettem. Mivel a nagygymnasztá osztályokra vonatkozóan sokkal több, közel tízezer

⁶ Bolgár 2016b.

⁷ *Erőfelvételek a tornában* 1884: 4; *A növendékek testi fejlődésének...* 1884: 6; *A tanulók erőmérése* 1910: 34.

⁸ Szemző 1904: 47–50.

⁹ Balassagyarmati állami gimnázium (1907/08–1908/09), békési református gimnázium (1905/06), békéscsabai evangélikus gimnázium (1904/05–1908/09), budapesti I. kerületi állami gimnázium (1896/97–1897/98), budapesti II. kerületi egyetemi gimnázium (1886/87–1894/95), budapesti VIII. kerületi tanárképzőintézet gimnázium (1899/00, 1901/02), debreceni piarista gimnázium (1905/06–1907/08), egri állami főreáliskola (1906/07–1911/12), gyöngyösi állami gimnázium (1909/10–1912/13), győri bencés gimnázium (1901/02, 1909/10–1913/14), jászberényi állami gimnázium (1908/09–1912/13), kecskeméti piarista gimnázium (1911/12–1913/14), kecskeméti református gimnázium (1899/00–1905/06), makói állami gimnázium (1896/97–1901/02), szekszárdi állami gimnázium (1902/03–1903/04), székesfehérvári ciszterci gimnázium (1912/13–1915/16), szolnoki állami gimnázium (1908/09–1911/12), váci piarista gimnázium (1905/06), zalaegerszegi állami gimnázium (1901/02–1912/13).

¹⁰ Debreceni piarista algimnázium (1896/97–1897/98), magyaróvári piarista algimnázium (1900/01–1902/03), miskolci királyi katolikus algimnázium (1893/94–1898/99), szolnoki állami gimnázium (1908/09).

erőmérés készült, és ezek a táblák egymással összeegyeztethető szerkezetűek, itt a felsős középiskolások esetében kapott eredményeket mutatom be.

Első kérdésem az, mekkora volt az egyenlőtlenség az izraeliták és keresztények osztályzatai között? Nos, a zsidók érdemjegyei átlagosan éppen egyharmad osztályzatnyival maradtak el a keresztényekétől. A hátrány tetemes volt.

Vajon magyarázhatja-e ezt teljesítménykülönbség? Rosszabb tornászok voltak-e egyáltalán a zsidók? Igen, azok voltak. Méghozzá 6,2 erőponttal álltak rosszabbul a keresztényeknél átlagosan, tehát körülbelül három húzódzkodásnyival tudtak kevesebbet végezni.

És itt érünk a lényegi kérdéshez: vajon ez a szerényebb produkció felelős-e azért, hogy a zsidók rosszabb jegyeket kaptak tornából vagy a pártos értékelés? Az alkalmazott statisztikai módszer, a többszörös lineáris regresszió¹¹ a következő logika alapján képes választ adni erre a kérdésre: figyeljük meg, hogyan alakult volna a különbség zsidók és keresztények tornaosztályzatai között, ha azonos mennyiségű erőpontot gyűjtöttek volna átlagosan. Volt-e különbség az ugyanannyi erőpontot elérő zsidók és keresztények tornaosztályzati közt? Ha így is mérhető egyenlőtlenség, azt már biztosan nem a teljesítménykülönbség okozta (ilyen ugyanis ebben az esetben nincs a tanulók között), hanem a személyválogató tornatanári értékelés. Statisztikai nyelvezetet használva: úgy kell megvizsgálnunk a felekezet és tornaosztályzat változó közötti összefüggést, megadni a regressziós együtthatót, hogy konstanson tartjuk, rögzítjük az erőpontok értékét, vagyis a teljesítményt bevonjuk kontrollváltozóként a magyarázó modellbe. Mindezt évfolyamonként kell végrehajtanunk, mert évfolyamonként eltérő elvárások vonatkoztak arra, mit kell teljesíteni, hány erőpontot kell szerezni például a jeleshez.

Mire vezetett a számítás? Minden évfolyamon azt találjuk, hogy 0,24–0,28 jegygyel átlagosan akkor is jobb osztályzatot kaptak az izraelitáknál a keresztények, ha fikarcnyival sem nyújtottak náluk jobb produkciót. Ez annyit tesz, hogy az ötödik évfolyamon az egyenlőtlenség 68%-át, a hatodikon 70%-át, a hetedikén 83%-át, a nyolcadikon 91%-át nem indokolta a zsidók gyengébb teljesítménye. Az egyenlőtlenség hét-kilenc tizedét, tehát – ha az erőmérési táblák jól jelzik a teljesítményt – a döntő hányadát a zsidó gyengeség mítoszába vetett hit termelte, vagyis a tanári részrehajlás. Más megfogalmazásban: körülbelül minden negyedik felsős zsidó középiskolás egy osztályzattal rosszabb érdemjegyet kapott annál tornából, mint amit megérdemelt. És – évfolyamonként eltérően – csak minden kilencedik-harmincharmadik zsidó diák maradt le azért keresztény osztálytársaihoz képest, mert rászolgált.

¹¹ Moksony 1999: 178–186.

Hét iskolát,¹² amelyekben az összes ismert eredményű erőmérésnek több mint a felét végezték el, kiválasztottam részletesebb vizsgálatra. Ebből egyrészt kiderült, hogy a tornatanárok nem a keresztények, hanem az iskolában domináns keresztény felekezet nevében végezték az előítéletes osztályzást, tehát a más felekezetű keresztényekkel szemben is elfogultak voltak. És ha a zsidókat a domináns keresztényekhez hasonlítjuk, akkor látható, hogy az elfogult ítékezés lemaradásuknak még nagyobb részéért felel, mint gondoltuk. Másrészt e hét iskola esetében azt is mértem ugyancsak többszörös lineáris regresszióelemzés segítségével, mi magyarázza a zsidók és keresztények közti teljesítménykülönbséget. Vajon tényleg a zsidók intellektualista szellemisége-e? Mert előfordulhat, hogy ezt a különbséget csupán a zsidók urbanizáltsága, netán eltérő tápláltsági állapota termeli, vagy az, hogy fiatalabbak voltak a keresztény középiskolásoknál.¹³ Azt kaptam, hogy a hat nagygimnazista tagozaton a teljesítménykülönbség 80%-ával, az egy kisgimnáziumban 95%-ával nem tudnak elszámolni az említett alternatív magyarázatok. Tehát ha a modellünk jó, akkor a – csekélynek bizonyult – zsidó teljesítményhátrány döntő hányadát a zsidók intellektualizmusa termelte.

De mi alakította ki ezt a sajátos zsidó szellemiséget? Karády Viktor, mint említettük, azt gyanítja, hogy a keresztényekétől eltérő zsidó hagyomány. Csupán felvetném, hogy akár az is elképzelhető, ezt a szellemiséget is a zsidó gyengeség mítosza magyarázza, mint önbeteljesítő jóslat. Az tehát, hogy a sztereotípiát érvényesnek fogadták el, noha nem volt az, olyan változásokhoz vezethetett, amelyek révén – valamennyire – csakugyan érvényessé is vált.¹⁴ Egyrészt kifejthette a **mítosz** hatását a tanárok közvetítésével, Pygmalion-, illetve Gólem-hatásként. Úgy tehát, hogy mivel a tornatanárok a keresztényektől jobb teljesítményt vártak, több figyelmet fordítottak rájuk, nagyobb segítséget adtak nekik, míg a zsidókat reménytelennek gondolták, ezért kevesebbet törődtek velük, aminek következtében a zsidóknak tényleg rosszabbul ment a tornázás.¹⁵ De befolyásolhatta a zsidó test alsóbbrendű-

¹² Békéscsabai evangélikus gimnázium, budapesti VIII. kerületi tanárképzőintézeti gimnázium, gyöngyösi állami gimnázium, kecskeméti református gimnázium, magyaróvári piarista alginmázium, makói állami gimnázium, zalaegerszegi állami gimnázium.

¹³ Ezek méréséhez az értesítők adatain kívül szükség volt az anyakönyvek feldolgozására is: BML VIII. 55. 80–81; 83. A Békéscsabai Evangélikus Gimnázium anyakönyvei. 1903–1905; 1905–1908; 1908–1911; ELTE EL 27/c. 18–19. A *Budapesti M. Kir. Tanárképző Intézeti Gyakorló Főgimnázium* névkönyvei 1899/1900; 1901–1902; CsML MF VIII. 51. 83–90. *Makói Állami Gimnázium névkönyvei* 1896/97–1903/1904; HML VIII. 54/5–7. *Gyöngyösi Állami Koháry István Gimnázium iratai*. Főnévkönyvek 1909/1910–1911/1912; GyMSML MF VIII. 56. a./86–88. A *Magyaróvári Kegyesrendi Gimnázium névkönyvei* 1900/1901–1902/1903; KREL B. I. 10–12. *Kecskeméti Református Főgimnázium beírási anyakönyvei* 1897/98–1912/13; ZML VIII. 55. 47–58. A *Zalaegerszegi Magyar Királyi Állami Főgimnázium névkönyvei*. 1901/1902–1912/1913.

¹⁴ Az önbeteljesítő jóslat fogalmára lásd Merton, Robert K. 2002: 504–519.

¹⁵ Rosenthal–Jacobson 1968. A Pygmalion/Gólem hatás működésére tornaórai körülmények között lásd Babad–Inbar–Rosenthal 1982.

ségének vélelme közvetlenül a gyerekek cselekvéseit is. A testi erejüket becsmérlő sztereotípiá miatt a zsidók fenyegetettnek érezhették magukat tornaórán, amitől elveszíthették magabiztosságukat épp ellenkezőleg a keresztények.¹⁶ De lehetett ésszerű döntések következménye is a teljesítménykülönbség, amennyiben a diákok felismerték, hogy a tornaórai értékelés részrehajló. Ha a zsidók észlelték az imázsuk elleni küzdelem hiábavalóságát a tornateremben, rájöttek, hogyha megszakadnak az erőméréseken, akkor sem terem nekik babér, könnyen beláthatták, hogy még akkor járnak a legjobban, ha csak a legszükségesebb költségeket vállalják, hiszen egy olyan versengésben voltak kénytelenek részt venni, amelyben nem számíthattak befektetéseik megtérülésére. Azaz elképzelhető, hogy a továbbiakban nem annyira hiábavaló fekvőtámaszozással töltötték a drága szabadidejüket, hanem inkább az atomfizika vagy a forradalomcsinálás időszzerű kérdéseiről spekuláltak, ami meglátszott tornaórai teljesítőképességükön.¹⁷

A rest zsidó és az acélos keresztény test hiedelmének esetleges önbeteljesülését nehéz lenne és nem is célom körütekintően bizonyítani, működési mechanizmusát feltárni. De azt, hogy az elmélet nem eleve képtelenség, mutatja, hogy azokban az iskolákban, ahol a tanári részrehajlás az osztályzás során erős volt, nagyobb volt a zsidók és keresztények közötti teljesítménykülönbség, mint ott, ahol gyenge volt vagy hiányzott.

A tanulmány címében feltett kérdésre összességében az a válaszom, hogy a zsidók korántsem voltak annyival puhányabbak, mint amennyivel a tornatanárok értékelései gyengébbnek mutatták őket. Az erőmérési táblák szembeállítása a tornaosztályzatokkal azt mutatja, hogy a zsidó testi kudarcot, azt tehát, hogy a zsidóknak gyengébb volt a bizonyítványuk testgyakorlásból, elsősorban nem a zsidók kigyúratlansága és a keresztények daliás izomzata okozta, hanem az termelte túlnyomórészt, hogy a tornatanárok alulbecsülték a zsidók teljesítményét, mert hittek a zsidó test alsóbb- és a szellem felsőbbrendűségének mítoszában. És ez a helyzet nem a Horthy-korszak terméke volt, hanem már a dualizmusban is ezt figyeltük meg.

A kérdés ezután az, vajon nem ugyanez a mítosz termelte-e meg a zsidó sikereket is a szellemi szférában? És ennek a rejtvénynek a megoldása az igazán szép és nehéz feladat. Ehhez ugyanis el kell tudnunk képzelni, hogy a dominánsok a domináltak felsőbbrendű képességeiről ábrándoztak, a domináns keresztények a dominált zsidók javára voltak elfogultak, a saját kárukra.

¹⁶ Steele–Aronson 1995.

¹⁷ Erre a logikára lásd Loury 2002: 33–42.

FORRÁSOK

Békés Megyei Levéltár (BML)

VIII. 55. *A Békéscsabai Evangélikus Gimnázium iratai*

Csongrád Megyei Levéltár Makói Fióklevéltára (CsML MF)

VIII. 51. *Makói Állami Gimnázium iratai*

ELTE Egyetemi Levéltár (ELTE EL)

27/c. *A Budapesti Magyar Királyi Tanárképző Intézeti Gyakorló Főgimnázium iratai*

Győr-Moson-Sopron Megyei Levéltár Mosonmagyaróvári Fióklevéltára (GyMSML MF)

VIII. 56. *A Magyaróvári Kegyesrendi Gimnázium iratai*

Heves Megyei Levéltár, Eger (HML)

VIII. 54. *A Gyöngyösi Állami Koháry István Gimnázium iratai*

Kecskeméti Református Egyházközség Levéltára (KREL)

B. I. *Kecskeméti Református Főgimnázium iratai*

Zala Megyei Levéltár (ZML)

VIII. 55. *A Zalaegerszegi Magyar Királyi Állami Főgimnázium iratai*

HIVATKOZOTT IRODALOM

A növendékek testi fejlődésének... 1884: A növendékek testi fejlődésének megfigyelése.

Herkules (1.) 32. 6.

A tanulók erőmérése 1910: A tanulók erőmérése. *Herkules* (27.) 5. 34–35.

Babad, Elisha Y. – Inbar, Jacinto – Rosenthal, Robert 1982: Pygmalion, Galatea, and the Golem: Investigations of Biased and Unbiased Teachers. *Journal of Educational Psychology* (74.) 4. 459–474.

Bolgár Dániel 2014: *Asszimiláció és integráció a modern Magyarországon*. (PhD disszertáció) Eötvös Loránd Tudományegyetem, Budapest.

Bolgár Dániel 2016a: Kíméletlen uzsorásokból kaftános puritánok. A zsidó páriakapitalizmus elméletének története. *Korall* (17.) 66. 164–195.

Bolgár Dániel 2016b: Miért olyan sok a zsidó olimpiai bajnok? *Népszabadság (Hétféje)* (74.) 231. 8–9.

Bolgár Dániel 2018a: Puhány zsidók vagy részrehajló tornatanárok? A zsidó testi kudarc a századfordulás Magyarországon. Megjelenés alatt.

- Bolgár Dániel 2018b: Pengébb zsidók, deltásabb keresztények. Diskurzus a zsidó testről és szellemről a 19. századtól a holokausztig. Megjelenés alatt.
- Bolgár Dániel 2018c: Az erőmérési táblák: keletkezéstörténet, forráskritika, leírás. Megjelenés alatt.
- Erőfelvételek a tornában* 1884: Erőfelvételek a tornában. [II.] *Herkules* (1.) 28. 3–4.
- Karády Viktor 2003: Testnevelés, iskolai értékrend és asszimiláció. *Iskolakultúra* (13.) 1. 25–36.
- Karády Viktor 2004: Zsidó diákok a budapesti középiskolai piacon 1945 előtt és után. Adalékok a társadalmi trauma szociológiájához. In: Feilt István – Sipos András (szerk.): *Iskolák, diákok, oktatáspolitikai a 19–20. században. Tanulmányok*. Budapest, Napvilág. 79–90.
- Karády Viktor 2012: Iskolai teljesítmény-különbségek felekezeti és nemzetiségi háttér szerint a hosszú 19. századvég érettségizőinél. In: Uő: *Allogén elit a modern magyar nemzetállamban. Történelmi–szociológiai tanulmányok*. Budapest, Wesley János Lelkészképző Főiskola. 145–174. (Szociológiai dolgozatok 6.)
- Karády Viktor 2014: A zsidó 'túliskolázás' Szegeden. (Felekezeti egyenlőtlenségek a középiskolák használatában.) In: Tóth István (szerk.): *Zsidók Szeged társadalmában. A Móra Ferenc Múzeumban 2014. november 12–13-án tartott „Zsidók Szeged társadalmában” című konferencia előadásai*. Szeged, Múzeumi Tudományért Alapítvány. 39–69.
- Karády Viktor 2016: Vészkorszak és iskolai kitűnőség. Esettanulmány az érettségizők tanulmányi teljesítményeinek konjunkturális alakulásáról. In: Molnár Judit (szerk.): *A nagypolitikától a hétköznapokig. A magyar holokauszt 70 év távlatából. Tanulmányok*. Budapest, Balassi. 193–205.
- Loury, Glenn C. 2006: *A faji egyenlőtlenségek anatómiája*. Bartus Tamás ford. Budapest, Közgazdasági és Jogi Kiadó. (Közgazdasági kiskönyvtár)
- Merton, Robert K. 2002: *Társadalomelmélet és társadalmi struktúra*. Berényi Gábor – Balogh Zoltán ford. Budapest, Osiris. (Osiris tankönyvek)
- Moksony Ferenc 1999: *Gondolatok és adatok. Társadalomtudományi elméletek empirikus ellenőrzése*. Budapest, Osiris. (Osiris tankönyvek)
- Rosenthal, Robert – Jacobson, Lenore 1968: Pygmalion in the Classroom. *The Urban Review* (3.) 1. 16–20.
- Steele, Claude M. – Aronson, Joshua 1995: Stereotype Threat and the Intellectual Test Performance of African Americans. *Journal of Personality and Social Psychology* (69.) 5. 797–811.
- Szemző Lajos 1904: *A testgyakorlás módszeres tanítása*. Budapest, Légrády Testvérek.